

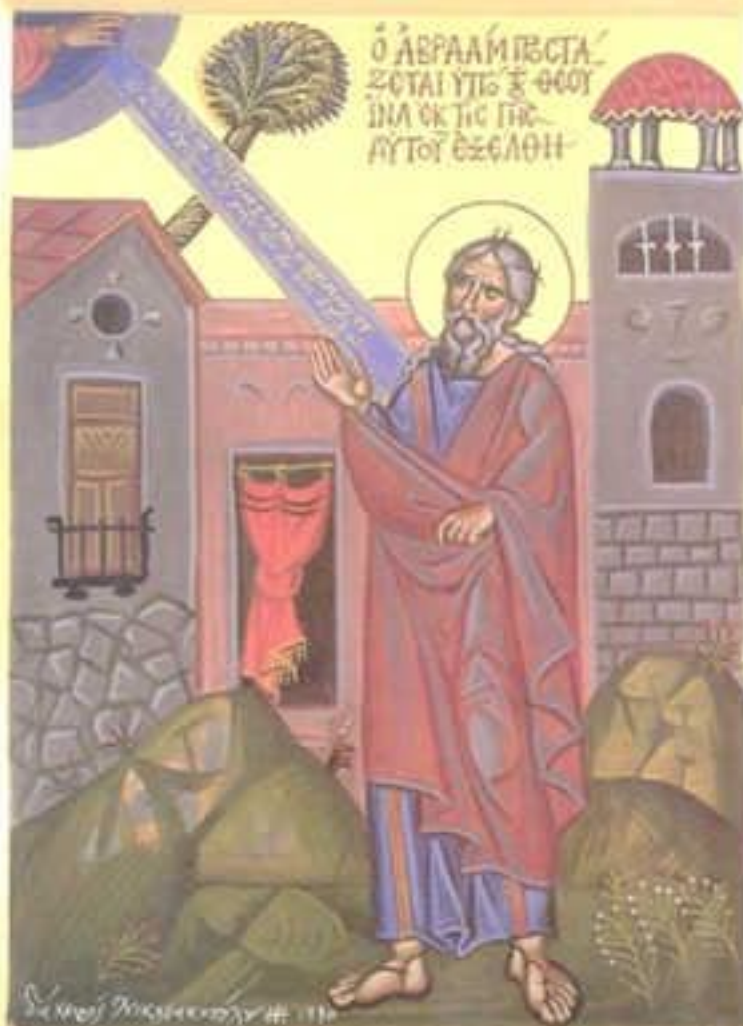

katholieke vereniging voor
oecumene
athanasius en willibrord

JAARGANG 49
NUMMER 4
AUG.-SEPT.-OKT. 2002

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

POKROF

Een missie in de vergeten republiek Kalmukia

Een missie in het overwegend boeddhistische Kalmukia, waar de kerk sinds de val van het communisme weer een plaats heeft in het maatschappelijke leven, kan niet voorbij gaan aan het hoofd van de Russisch-orthodoxe Kerk daar, bisschop Zosima. Frans van den Brand: "Voor hulp aan landen in Oost-Europa is kennis van land, volk, cultuur en historie onontbeerlijk". Hij reisde voor het Programma Uitzending Managers (PUM) naar dit land, waar 325.000 mensen een gebied bevolken zo groot als België, Luxemburg en Zwitserland samen.

Steppe. Overal om je heen de haast eindeloze, verlaten, nauwelijks in een plaatje te vangen steppe. De weg, een streep asfalt, deelt de schraal begroeide vlakte in tweeën. Schilderachtige luchten met silhouetten van dorpjes aan de horizon. Het is maart. Sprietten van steppetulpjes wringen zich door de aarde. De natuur ontwaakt. Het sneeuwwater heeft ondiepe meren gevormd, waarin kraanvogels statig hun kostje scharrelen. Hier en daar kale bomen, overbelast door talrijke vogels en nes-

Dorpje in de steppe.

ten. Tegen de zon in wat net een zwart-wit tekening is. Vossen in overvloed, evenals wolven. Vanwege het oorlogsgeweld in Tsjetsjenië hebben de wolven rust gezocht in de stille steppe van Kalmukia. Herders, gezeten op paarden, hoeden hun kudden. Honden drentelen in het rond, alert op dreigend gevaar. Bewust van hun vorstelijke status en kracht zitten adelaars op hun troon; een telefoonpaal. Hier, tussen Wolga en Kaspische Zee, duiden enkele kamelen grazend de grens aan tussen Europa en Azië.

Leven terug in de tijd

Het leven is hier hard en nog primitief. Je waant je terug in de tijd. Drinkwater uit een put, nauwelijks elektriciteitsvoorziening, hout of turf als brandstof. De gehuchten, waar herders en kudde 's nachts verblijven, zijn omheind om roofdieren te weren. De wegen zijn bijna overal onbestraat. Alleen een soort provinciale weg is geasfalteerd. Vertier is er niet, inkomen nauwelijks. In kleine

winkels, 'prodoekti', kan men het noodzakelijke kopen als aanvulling op de onderlinge ruilhandel en hetgeen de moestuin opbrengt. Medische voorzieningen zijn er hier en daar, maar kunnen praktisch niets doen bij gebrek aan middelen. Men is sterk op elkaar aangewezen. Vooral de zwakkeren in de samenleving zijn letterlijk en figuurlijk 'kind van de rekening'.

Van oorsprong Mongolen

Kalmukia, een land 75,9 duizend vierkante kilometer groot, is verdeeld in dertien districten. Qua oppervlakte is het vergelijkbaar met België, Luxemburg en Zwitserland tezamen. De republiek telt naast de hoofdstad Elista slechts twee steden: Gorodovikovsk en Lagan, gelegen nabij de Kaspische Zee. Het land telt 325.000 inwoners, waarvan er 112.000 in Elista wonen. De Kalmukken zijn van oorsprong Oirats, afkomstig uit de Dzyngari in het westen van Mongolië. Het Mongoolse rijk werd in de 13e eeuw gesticht door de legendarische veroveraar Djengis Khan.

Stalin bestempelde de Kalmukken als ethische

groepering tot 'Vijand van de Sovjet-Unie' en op zijn 'oekaz', 'decreet', van 28 december 1943 werd het hele Kalmukse volk binnen 24 uur verbannen naar Siberië. Velen stierven onderweg. De Kalmukse cultuur werd vernietigd. In 1957 gaf Nikita Chroestjov de Kalmukken toestemming naar hun land terug te keren. Een monument in Elista getuigt van dit drama.

Boeddhisme

De staatsgodsdienst vanaf de 15e eeuw is het Lamaïsme, gerelateerd aan het Tibetaanse boeddhisme. Men herstelt de boeddhistische cultuur. De uit Tibet verbannen Dalai Lama heeft een plaats aangewezen, waarop thans een klooster is gebouwd, dat wordt bewoond door dertig monniken.

Doorlopend brengen mensen daar de gebedsmolen in beweging en laten zich door een monnik zegenen. De stad Elista heeft weer een 'Golden Gate', een poort, waarop fragmenten uit de Kalmukse geschie-

Ontvangst in het neuro-psychiatrisch instituut met brood en Kalmukse thee.

denis worden uitgebeeld. Rondom de kleine Boeddha-tempel in het stadspark getuigen briefjes en lintjes in bomen en struiken van geloof en hoop.

Sociale en economische problemen

Veeteelt, visserij (steur, waarvan kuit tot kaviaar wordt bewerkt), landbouw en weinig industrie zijn de belangrijkste bronnen van inkomen. De economische ontwikkeling moet nog op gang komen en de meeste mensen leven ver beneden de armoedegrens. Sociale voorzieningen zijn er alleen op papier. Onder het communisme gold het collectief als sociaal vangnet; sociale wetgeving bleef uit. Onderwijs, medische hulp, sport, recreatie en uitkeringen werden door de staat geregeld. Kosteloos voor elke burger. In 1988 erkende Michail Gorbatsjov dat de Sovjet-Unie wel degelijk sociale problemen had en deed een appèl op West-Europa en Amerika.

Reeds tien jaar werkzaam in Rusland werd ik, ditmaal via het Programma Uitzending Managers (PUM) in Den Haag, uitgenodigd door de Russische NGO Stichting voor Gezondheid en Welzijn in Elista. Men vroeg assistentie bij het vormgeven van hulpverleningsinstellingen ten behoeve van geestelijk en lichamelijk gehandicapten, psychiatrische patiënten, ouderen, weeskinderen, kinderen in internaten, straatkinderen, daklozen, zieken, aids-patiënten, drugsverslaafden, Tsjernobyl-slachtoffers, werklozen en gevangenen. Een oriëntatie op West-Europese organisatiestructuren is voor de stichting essentieel. Daarbij is de hoop gevestigd op materiële hulp uit het westen.

Op elk niveau is er gebrek. Bijvoorbeeld in een kindertehuis, waar 91 licht geestelijk gehandicapte kinderen wonen, zonder toilet en douche in het gebouw. Ook in de winter moeten de kinderen 's nachts naar buiten voor toiletgebruik. Materiaal om naaiessen te verzorgen hebben ze niet, evenmin als hout en metalen voor de werkplaatsen. Een boerderij zou de kinderen kunnen leren hoe zich later op het platteland te handhaven. Maar er is bijna niets!

De bisschop en zijn kerk

Het hoofd van de Russisch-orthodoxe Kerk is bisschop Zosima. We zochten hem op in zijn nieuwe residentie vlak naast de kathedraal, toegewijd aan de Moeder Gods van Kazan. Bisschop Zosima verwelkomde ons hartelijk. Hij is opgegroeid in een Duitstalige enclave in Kazachstan en

spreekt Duits. Binnen nam hij plaats op een troonachtige zetel aan het hoofd van een tafel. Ik was een van de weinige katholieken, die hem kwamen bezoeken, vertelde hij. Dat stelde hij zeer op prijs. Elista kent sinds enkele jaren een kleine groep katholieken (27 of 28 personen), waarmee geen contact bestaat. De relatie met andere godsdiensten is goed.

Van de bevolking rekt men 10 tot 15% tot de Russisch-orthodoxe Kerk. Het merendeel belijdt het boeddhisme. De moslims zijn in de minderheid. Voor de revolutie van 1917 telde de Russisch-orthodoxe Kerk in Kalmukia negen gemeenten, thans dertien. De oude kerken, iconen, boeken en klokken werden vernietigd. In 1992 is men begonnen met de wederopbouw van de kerk. In 1996 is de kathedraal, die in de Sovjet-tijd voor allerlei andere doeleinden was gebruikt, herbouwd en ingezegend door patriarch Alexei II.

Bisschop Zosima.

Nu staat de bisschop voor de opgave vorm te geven aan het geloofsleven. Hij heeft direct te maken met de Russisch-orthodoxe Kerk en haar structuur, welke zeker niet onderdoet voor de Rooms-katholieke Kerk. De hiërarchie, wet en regelgeving van beide kerken laten zich volgens de bisschop niet altijd even gemakkelijk vertalen naar het leven van alle dag. De Kalmukken hechten aan hun tradities, waarmee ook de kerk terdege rekening dient te houden. Trouw zijn aan de kerk, de mensen nabij zijn en opkomen voor hen die gebukt gaan onder problemen vraagt het uiterste aan tact, geduld en soms moed. Het zijn vaak de priesters op de werkvloer, die daarmee geconfronteerd worden en in de christelijke geest oplossingen dienen te creëren. Wat te doen met de vele problemen zoals armoede, criminaliteit, ziekte, abortus en aids? Vaak overkomt het mensen. Niemand vraagt daarom.

Russisch-orthodoxe en boeddhistische lavka's, winkeltjes, vredig naast elkaar in het centrum van Elista.

De bisschop werd voor het eerst benaderd in het kader van sociale en materiële hulp vanuit een maatschappelijke hulpverleningsorganisatie. Graag wil hij vanuit de kerk betrokken zijn bij het opzetten van hulporganisaties. Hij beseft de noodzaak daartoe. Over de concrete inhoud en vormgeving zal hij zich met zijn priesters beraden. De aanwezige priesters knikken instemmend en lijken klaar voor de start! Later, in de kathedraal, geeft de bisschop zijn zegen aan het programma ter ondersteuning van zijn bereidheid tot deelname.

Frans van den Brand, tekst en foto's

ICONEN EN KLUIZENAARS KUNST EN SPIRITUALITEIT IN DE ORTHODOXE KERK VAN ETHIOPIË

4 OKTOBER 2002 STUDIEDAG OOSTERS CHRISTENDOM

Twee opvallende verschijnselen van de Ethiopisch-orthodoxe Kerk zijn haar sprekende iconen én haar kleurrijke spiritualiteit. Beide aspecten van Ethiopië staan centraal op de studiedag 'Iconen en kluzenaars. Kunst en spiritualiteit in de orthodoxe kerk van Ethiopië'. Deze studiedag is de afsluiting van het jaarthema van de Katholieke Vereniging voor Oecumene 'Geroepen tot leven met God: christenen van Ethiopië', dat startte met de Zondag voor de Oosterse Kerken in april.

De studiedag vindt plaats op vrijdag 4 oktober van 10:00 tot 16:30 uur in huize Mariënborg, St. Janssingel 92 in 's-Hertogenbosch (goed te bereiken vanaf het centraal station). In het ochtendprogramma spreekt Joachim Persoon over Ethiopische iconen in de context van de Ethiopische religieuze kunst. Persoon is expert in het Ethiopisch christendom en bereidt in Engeland een doctoraat voor over Ethiopisch monnikendom. Hij is daarnaast gespecialiseerd in de artistieke kanten van het Ethiopisch christendom.

In de middag spreekt Edwin van der Vlist, een aankomende jonge antropoloog die in Ethiopië onderzoek deed in 2001-2002. Zijn interesse ging uit naar de beweging van de kluzenaars in de Ethiopisch-orthodoxe Kerk, de zogeheten 'bahatawian'. Dit is een krachtige spirituele beweging die zich sterk sociaal manifesteert. Zijn lezing zal gaan over deze kluzenaars binnen de context van de Ethiopische spiritualiteit en over hun wisselwerking met het boeiende maatschappelijke en kerkelijke leven van Ethiopië.

U kunt zich tot 25 september inschrijven voor deze studiedag bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073 6136471, e-mail secretariaat@oecumene.nl. Kosten: € 15,- (inclusief lunch).

U wordt verzocht dit bedrag tegelijk met uw aanmelding over te maken op girorekening 801919, t.n.v. Katholieke Vereniging voor Oecumene. Graag o.v.v. 'studiedag oosters christendom'.

In de twee vorige Pokrofs schreven prof. dr. Herman Teule en dr. Elham Khalil over oosterse christenen en de migratie. Deze derde bijdrage is van dr. J. Jansen. Hij is arabist en werkt bij de Universiteit van Leiden. Zijn laatste boek is *Het nut van God, Arbeiderspers 2001*.

Mohammed, de profeet van de islam, leefde van 570 tot 632. In die tijd was wat wij nu het Midden-Oosten noemen, in hoofdzaak christelijk. Na de veroveringen van de islam is het Midden-Oosten eerst wat betreft de taal gearabiseerd. Zo ongeveer in de 9e eeuw begonnen de christenen daar, en ook de joden, over te gaan op het Arabisch, ten koste van de oorspronkelijke talen: onder meer het Koptisch, het Aramees, het Syrisch, het Armeens en het Grieks.

De bekeringen tot de islam hebben sinds de 7e eeuw gestadig plaats gevonden. Ergens rond het jaar 1000 van onze jaartelling is het aantal moslims en het aantal christenen in het Midden-Oosten ongeveer aan elkaar gelijk. Na kruistochten zakken de christenen terug tot zo'n tien procent van de bevolking. Plaatselijk is het percentage soms wat hoger, zoals in Libanon en Galilea, maar meestal is het lager.

In de 19e en de 20e eeuw wordt de druk op de christelijke en joodse minderheden steeds groter. De traditionele islamitische tolerantie ten opzichte van het christendom en het jodendom was toch al beperkt, waarbij eerlijkheidshalve opgemerkt dient te worden dat beperkte tolerantie altijd nog beter is dan helemaal geen tolerantie, zoals in Spanje in 1492 na de reconquista, waarbij alle joden en moslims het christelijke Spanje werden uitgezet. De islamitische behandeling van christenen en joden is, zoals uit recent onderzoek blijkt, wat minder vriendelijk en zoetsappig geweest dan tot voor kort gedacht werd.

Maar ook die traditionele tolerantie neemt na 1800-1850 snel af. Daar zijn verschillende oorzaken voor aan te wijzen. Het nationalis-

me speelt een rol. Maar het is een algemene regel dat godsdienstige minderheden het in tijden van politieke onzekerheid en zwakke overheden voor hun kiezen krijgen. Door de westerse militaire en technologische superioriteit, die vanaf het begin van de 19e eeuw steeds zichtbaarder wordt in het Midden-Oosten, worden de plaatselijke regeringen door de bevolking steeds meer als zwak en onmachtig gezien. In het voetspoor daarvan neemt de tolerantie ten opzichte van religieuze minderheden af.

Het moment is niet ver meer, waarop de laatste christenen in het Midden-Oosten individueel niet veel keus meer hebben en proberen te emigreren naar het westen. Ik persoonlijk heb de moed niet hen te zeggen dat ze daar verkeerd aan doen. Anderzijds begrijp ik goed dat het verdrietig is het gehele Midden-Oosten dan maar aan de islam gewonnen te geven, zeker nu de islam in Europa oprukt.

Tijdens een haastige treinreis door Duitsland zag ik begin juni hoe in tal van Duitse dorpjes moskeeën in aanbouw waren. Dat is een mooi gezicht, een triomf van westerse moderne tolerantie en begrip, maar het contrasteert pijnlijk met de moeite die de christenen in het Midden-Oosten moeten doen om hun eigen kerkgebouwen in stand te mogen houden, om nog maar te zwijgen van de problemen die er met de plaatselijke overheden in het Midden-Oosten ontstaan bij de bouw van nieuwe kerken.

Het zou goed zijn als er in het Midden-Oosten toch een bolwerk van het christendom overbleef. Het jodendom heeft zich daar verschanst in de Staat Israël, misschien geen erg goed voorbeeld, maar is de huidige Libanese elite niet heimelijk van plan dat voorbeeld te volgen, en te solliciteren naar de positie van Het Laatste Christelijke Bolwerk in het Midden-Oosten?

Ook u kunt reageren. Reacties kunnen worden verstuurd naar het redactiesecretariaat (voor het adres zie de colofon). De redactie kan ingezonden reacties inkorten en behoudt zich het recht voor reacties te weigeren.

'HEMELSE ZALFOLIE'

Bereiding en wijding van het myron

In de Grieks-orthodoxe Kerken wordt doorgaans eens in de tien jaar het myron bereid en gewijd. Myron is in de Byzantijnse ritus de benaming voor de zalfolie die in de Latijnse ritus chrisma heet. Gewoonlijk wordt er zoveel myron bereid als voor een periode van tien jaar nodig is. Ook dit jaar stond de myronwijding weer op het programma, evenals bijvoorbeeld in 1992, 1983 en 1973. De bereiding en wijding vinden plaats tijdens de Grote en Heilige Week (Goede Week) in de residentie van het Patriarchaat van Constantinopel in Istanbul.

Het myron is de belangrijkste heilige olie in de oosterse kerken. Het wordt voor het vormsel gebruikt, dat de priester direct na de waterdooptodient om de gave van de H. Geest te symboliseren. Ook wordt het gebruikt bij de wijding van een kerk, een altaar, een antimensioen (altaardoek) en het liturgische vaatwerk. Verder worden 'heterodoxen' bij hun opname in de Orthodoxe Kerk met myron gezalfd. Wanneer iemand heilig wordt verklaard, worden zijn of haar relieken met myron gezalfd. In tegenstelling tot de Latijnse ritus worden bisschoppen en priesters bij hun wijding niet met myron gezalfd. Wel werden in de

nadagen van het Byzantijnse Rijk de keizers tijdens hun kroning met myron gezalfd.

Het myron wordt niet alleen in de orthodoxe liturgische theologie, maar ook door de gelovigen als hoogheilig beschouwd. Het wordt ook wel eens bij magische praktijken gebruikt, opdat de vrijgekomen magische krachten nog sterker zijn. Sommige priesters werken hieraan mee, maar vanzelfsprekend keurt de kerkelijke leiding dergelijke praktijken af.

Aanvankelijk had elke bisschop het recht om het myron te bereiden en te wijden. De primaten van de orthodoxe kerken en in het bijzonder de patriarch van Constan-

tinopel hebben dit recht echter allengs aan zichzelf voorbehouden. Dat gebeurde enerzijds vanwege de complexe samenstelling van deze zalfolie, anderzijds vanwege de tendens om het gezag over de orthodoxe kerken zoveel mogelijk te centraliseren in Constantinopel. Door de grote betekenis van het patriarchaat in de oude keizerstad aan de Bosporus is ook de patriarchale invloed in liturgische zaken toegenomen. Heden ten dage wordt het wijdingsgebed van het myron door de patriarch en de aanwezige bisschoppen samen uitgesproken. Dit kan gezien worden als een verwijzing naar de oorspronkelijke praktijk.

De 'hemelse zalfolie' dient in de Byzantijnse ritus te bestaan uit olijfolie en 57 geurige stoffen, waaronder de fijne geurige kruiden die het boek Exodus noemt als noodzakelijk voor de bereiding van de heilige zalfolie: mirre, kaneel, kalmoes en laurier (Ex 30, 22-25). Voorts worden er muskaat, mastiek, rozenolie enzovoorts in verwerkt. De kruiden en welriekende stoffen worden vaak uit het buitenland geïmporteerd. De rozenolie bijvoorbeeld is uit Bulgarije afkomstig en de mastiek van het Griekse eiland Chios.

De reukwerkers die het myron bereiden zijn farmaceuten en chemici. Op Palmzondag, die in de Orthodoxe Kerk dit jaar op 28 april viel, werden zij door de patriarch van Constantinopel, Bartholomaios, plechtig gezegend. De dag daarop, na de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven, vond in de ruimte waar het myron bereid werd, de dienst van de kleine waterwijding plaats. Vervolgens zegende de patriarch het vaatwerk met dit wijwater. Hij zegende de voor het myron benodigde hoeveelheid olie, wijn en geurige kruiden en verdeelde die over de vijf grote vaten waarin het myron gemaakt werd. Toen stak hij het houtvuur aan onder een van de vijf ketels. Tijdens het koken werden perikopen uit het Nieuwe Testament voorgelezen. Op dinsdagochtend vond hetzelfde ritueel plaats, alleen werd er nu geen kleine waterwijding gehouden. Op woensdagochtend was het kookproces voltooid en werd het myron in speciaal liturgisch vaatwerk gegoten. De patriarch sprak een dankgebed uit en voegde nog een aantal welriekende stoffen toe.

Op Grote Donderdag (2 mei 2002), tussen de orthros (ochtenddienst) en de goddelijke liturgie in, werden de vaten myron onder klokgelui in processie naar de kathedrale kerk gebracht en daar voor de iconostase neergezet. Aan de eucharistieviering die volgde namen tientallen aartsbisschoppen, diplomaten en vele andere vertegenwoordigers van de orthodoxe kerken uit de rest van de wereld deel. Na de grote intocht met de eucharistische gaven werden de vaten myron deels op, deels rond het altaar geplaatst. Na het eucharistische gebed zegende de patriarch de vaten met de woorden: "In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen. De genade van de Vader zonder begin moge dit heilige myron wijden. De genade van de Zoon, Gods Woord, zij met u, heilig myron. De genade van de geheel en al heilige Geest, die de bron van de wijding is, zij met u, heilig myron." Het myron werd dus gepersonifieerd. Daarna sprak de patriarch samen met de bisschoppen het wijdingsgebed uit:

*"Grote en allerhoogste God, die door heel de schepping wordt aanbeden, bron van wijsheid en peilloze diepte van goedheid, eindeloze zee van mededogen, Gij, menslievende meester, God van het eeuwige en wonderbaarlijke, die door niemand met het verstand kan worden begrepen.
Zie op ons neer en verhoor ons, uw knechten. U smeken wij, U verzoeken en vragen wij:
Zend uw Heilige Geest neer en heilig dit myron. Maak dit tot jubelmyron van Heilige Geest, myron van wedergeboorte, zalfolie*

*die tot heiliging dient, een koninklijk gewaad, een pantser van kracht, tot afweer van alle duivelse werkzaamheid, een zegel waarop geen aanslag mogelijk is, een verrukking voor het hart, eeuwige blijdschap. Opdat degenen die hiermee gezalfd worden stralen als de sterren van de hemel door hun schittering, zonder smet of rimpel, en toegelaten worden in de eeuwige rustplaatsen en de prijs van de hemelse roeping ontvangen.
Door de genade, barmhartigheid en menslievendheid van uw eniggeboren Zoon, met wie U gezegend bent, samen met uw geheel en al heilige, goede en levendmakende Geest, nu en altijd en tot in de eeuwen der eeuwen. Amen"* (vert. BG).

Het eerste deel van dit gebed komt ook voor in een van de gebeden van de ziekenzalving, namelijk in het gebed na het tweede epistel en evangelie van die dienst. Het tweede deel van het wijdingsgebed is ook een onderdeel van het gebed na het eerste epistel en evangelie van de ziekenzalving. De belangrijkste afwijking is dat het woord 'olie' vervangen is door 'myron'. Na afloop van de viering werd het myron uit de kerk naar de 'myronbewaarpplaats' gebracht. Vanuit Istanbul wordt het over heel de wereld verspreid. Zo dient de myronwijding tevens als een zichtbaar teken van eenheid tussen de verschillende orthodoxe kerken. Dit teken is echter niet helemaal 'panorthodox'. De patriarchaten van Moskou, Roemenië, Bulgarije en Servië laten hun myron niet uit Constantinopel komen, maar bereiden en wijden het zelf.

Bert Groen

NIEUWE VOORGANGERS BYZANTIJNSE LITURGIE

De laatste nieuwe voorganger die Pokrof voorstelt is Peter Peelen s.j.

Hij werkt als vlootaalmoezener bij de marine en part-time als pastor in Zwaagdijk. Sinds vorig jaar kan hij voorgaan in de Byzantijnse liturgie.

Op een dag ging ik voor in de Xaveriuskerk in Enkhuizen, terwijl achter mij het Hoorns Byzantijns Koor zong. Voor de zoveelste keer liepen mij daarbij van begeesting en geluk de rillingen over de rug. Dezelfde zomer had ik in een klein bedevaartsoord in Bretagne twee uur lang ademloos geluisterd naar een Bulgaars mannenkoor. Beide ervaringen verwijzen naar een veel diepere bodem in mezelf, maar dat weet je pas achteraf.

Mijn fascinatie heeft een langere geschiedenis. In de Latijnse traditie ben ik altijd onder de indruk geweest van het Gregoriaans, vooral in kloostergemeenschappen. Het blijft, zeg maar, in de kloostermuren zitten. Ik lees graag mystieke teksten die spreken van de nabijheid van God. Dat beluister ik ook in de muziek. Ik voel me dan thuis, terwijl ook een aantal Nederlandstalige kerkliederen mij veel doen.

Al sinds mijn jeugd ben ik gebiologeerd door het oosten. Ik heb daar vele historische plaatsen bezocht; van de Hagia Sofia tot Efese en van Korinthe tot Jeruzalem. Adembenemend. Vaak als ik een muur of een plaats aanraak, voel ik de

eeuwen resoneren. Zoals een icoon is het een raakpunt van hemel en aarde. Dat vind ik ook terug in de Byzantijnse traditie.

Over ongeveer drie jaar word ik gepensioneerd als vlootaalmoezener. Ik wil dan, ik denk zeker eens per maand, voorgaan in de Byzantijnse traditie. Ik geniet elke keer weer als ik nu oefen om het vak in de vingers te krijgen. Tegelijkertijd heb ik het ook heel erg naar mijn zin in de Latijnse traditie. Voor mij zijn ze als een echtpaar. Ze zijn totaal verschillend, ook al hebben ze gemeenschappelijke wortels, maar zijn ze niet meer bij elkaar, dan is er eenzaamheid en achterdocht. Ik wil ze graag, in mijzelf, bij elkaar brengen. Ook al weet ik dat ze niet mogen worden verward.

Mensen die de Byzantijnse traditie niet kennen, weten niet wat ze missen. Zoals met reizen, bezoek je plaatsen die je nog nooit gezien had en kom je onder de indruk van de kleuren en geuren van die andere wereld. Je leven wordt nooit meer hetzelfde. Er gaat een onvermoede wereld voor je open, waarin de eeuwen meeklinken. De Byzantijnse traditie is een ongehooflijk rustpunt van zang, traditie en gebed: een icoon, een opening naar de hemel voor hen die zich willen openstellen. Ik hoop dat de liturgie ook uitnodigt naar buiten toe; juist ook voor jonge mensen.

Ik ben net terug van een missie van zes maanden in Arabische wateren. Mijn laatste plaatsing is vanaf 1 september in Doorn bij het Korps Mariniers. Daar mag ik weer samen met hen de bergen in en op de ski's in Noorwegen. Het voert te ver om alle avonturen te vertellen die ik heb meegemaakt, maar ik word vaak hemelpiloot genoemd. Dat komt waarschijnlijk door het uniform, maar het heeft zeker ook met Onze Lieve Heer te maken.

Veertig jaar Slavisch-Byzantijns Koor Eindhoven

Het Slavisch-Byzantijns Koor Eindhoven bestaat 40 jaar. Dat werd op 2 juni gevierd met een plechtige viering van de Goddelijke Liturgie in de toonzetting van de Oekraïense componist Stecenka en onder leiding van dirigent Sascha Teunissen.

Geestelijken en acolieten voor de iconostase in de kapel van Eikenburg, waar de rooms-katholieke gemeenschap van de Byzantijnse ritus 'Gruzinskaja' maandelijks de Goddelijke Liturgie viert. Foto: © A. Hedwig.

Om de band tussen het koor en de stad Eindhoven te benadrukken werd de liturgieviering gehouden in de monumentale stadskerk Sint Cathrien.

Aan die liturgieviering was op 25 mei een viering van de vespers voorafgegaan, waaraan ook werd deelgenomen door leden van de koren van andere Rooms-Katholieke Gemeenschappen van de Byzantijnse ritus.

Antoinette Ettema, voorzitter van de plaatselijke gemeenschap, wijst er op dat de feestelijkheden bewust niet zijn beperkt tot eigen kring. "We hebben veel publiciteit gegeven aan de vieringen en de kerk was beide keren dan ook goed gevuld. Maar ook hebben we de deuren opengezet voor mensen die minder bekend zijn met de Byzantijnse liturgie en spiritualiteit.

Mevrouw E. Teunissen-Schille, oprichtster van het Slavisch-Byzantijns Koor Eindhoven, en haar zoon Sacha Teunissen, de huidige dirigent van het koor. Foto: © A. Hedwig.

Ons koor heeft een heel geanimeerde gemeenschappelijke repetitie gehad met twee reformatoische kerkkoren. En we hebben op 12 mei op onze 'vaste stek' Eikenburg een middag georganiseerd over iconen, waar veel belangstellenden zijn geweest."

Het Slavisch-Byzantijns Koor Eindhoven werd in 1962 opgericht door mevrouw Emilie Teunissen-Schille, moeder van de huidige dirigent. Het koor, dat eerst ten huize van het gezin Teunissen in Gemert repeteerde, was nodig voor de vieringen in Eindhoven van de Goddelijke Liturgie in het kader van het zogeheten Oosters Werk van de paters Capucijnen. Dit Oosters

Werk richtte zich op de zielzorg voor christenen afkomstig uit de toenmalige Sovjet-Unie. In het begin telde het koor slechts een handjevol mensen, maar het heeft zich voorspoedig ontwikkeld en telt nu 54 leden. Het koor hoort bij de Gemeenschap van de Alheilige Moeder Gods Gruzinskaja, één van de Rooms-Katholieke Gemeenschappen van de Byzantijnse ritus die zijn voortgekomen uit het Oosters Werk. Mevrouw Teunissen is nu hoogbejaard, maar bezoekt nog geregeld de liturgieviering in Eindhoven.

Voorzitter Ettema: "Wij zijn een springlevend koor en dat is opnieuw gebleken bij dit jubileum waarbij veel extra ener-

gie is vrijgekomen. Er is heel hard gewerkt om de liturgie in de nieuwe toonzetting onder de knie te krijgen, met als resultaat een prachtige viering in een volle Eindhovense stadskerk.

Dankzij weldoeners uit eigen kring en daarbuiten hebben we onze kapel kunnen verrijken met drie prachtige iconen.

Er wordt nu gewerkt aan een lesbrief over de kerken van de Byzantijnse ritus voor de bovenbouw van het hoger onderwijs. En we gaan serieus de mogelijkheid bekijken om in de komende tijd een CD op te nemen. Dat zijn twee projecten voor de nabije toekomst."

Eelke Jager

St. Paraschiva de Jongere, Roemeense icoon.

***Gij koos voor een leven van stilte en eenzaamheid
en voor het navolgen van Christus, uw Bruidegom.
Gij nam Zijn zachte juk op toen ge nog jong waart
en wapende u met het teken van het Kruis.
Gij bestreed de spirituele vijanden
met vasten, tranen en zwoegen, o roemvolle Paraskeva.
Gij staat voor Christus, samen met de Wijze Maagden.
Bid voor ons die uw gedachtenis vieren,
dat wij worden gered.***

(14 oktober, troparion van St. Paraskeva de Jongere, 4e toon)

***Laten wij allen de heilige Paraskeva prijzen,
die een voorspraak is voor de bedroefden.
Aardse eer versmaadde zij en ze ontving onbederfelijkheid.
God schonk haar de genade om wonderen te doen.
Heilige Paraskeva, bid Christus God voor ons!***

(14 oktober, kondakion van St. Paraskeva de Jongere, 4e toon)

Het feest van de H. Paraschiva in Iași

Het grootste spirituele gebeuren in Roemenië

In Roemenië heeft St. Paraschiva zich de geur van heiligheid en eeuwige roem verworven. Paraschiva is de Roemeense naam van Paraskeva de Jongere, ook wel Petca (Petka) genoemd.

Als naamgenote van de nog beroemdere legendarische heilige Paraskeva, die de traditie in de tweede eeuw plaatst, moet Paraskeva de Jongere toch niet met haar worden verward. De iconografie maakt het ons niet gemakkelijk, want net als de oude Paraskeva wordt Paraschiva de jongere afgebeeld met een kruis in haar rechter- en een afgewikkelde boekrol in haar linkerhand. Dragoș-Gabriel Mîrsanu, Roemeens-orthodox theoloog uit Iași, wil ons met Paraschiva, zoals hij zelf zegt, 'inleiden in het Roemeens-orthodox geestelijk leven'.

De orthodoxe kerk viert elk jaar op 14 oktober de gedachtenis van St. Paraschiva de Jongere. De cultus van de relieken van deze heilige is over heel Roemenië verreweg de meest verbreide. In het historische Roemeense gebied Moldavië wordt zij heel in het bijzonder vereerd, omdat haar relieken daar al 360 jaar rusten in de stad Iași. Ieder jaar verwelkomt deze stad in het noord-oosten van het land tijdens de dagen van St. Paraschiva's feest tegen de één miljoen gelovigen. Ze komen haar lichaam vereren, dat geen tekenen van ontbinding vertoont. De gelovigen komen uit alle hoeken van Roemenië en zelfs uit het buitenland, in het geloof dat op St. Paraschiva's voorspraak hun gebeden zullen worden gehoord door God.

Deze grote interesse voor de vereering van het lichaam van een heilige kan een beetje vreemd overkomen op het christelijk geloof zoals een westerling dat beleeft. Binnen de orthodoxe wereld speelt de cultus van de relieken werkelijk een belangrijke rol in het leven van de kerk. Deze cultus vindt zijn rechtvaardiging in het geloof in Gods incarnatie.

Paraschiva werd in de 11e eeuw geboren in Epivato in het Byzantijnse Thracië, niet ver van Constantinopel. Ze was van adellijke komaf. In haar kinderjaren hoorde ze de woorden van het Evangelie, dat ieder die Jezus wil volgen, alles daarvoor moet opgeven. Ze gaf daarom in haar vroegste jeugd de wereld op voor de 'woestijn'. Na een kort verblijf in

Gelovigen vereren de relieken van St. Paraschiva.

Constantinopel woonde ze vijf jaar in Heraklea in Pontus (Klein-Azië, het huidige Aziatische Turkije). Daarna vertrok ze naar het H. Land en trad in in een klooster bij de rivier de Jordaan. Rond haar vijfentwintigste kreeg ze een droom. Een engel vertelde haar dat ze moest terugkeren naar haar geboorteland om daar haar zuivere ziel in de handen te geven van haar hemelse 'Bruidgom'. Ze gehoorzaamde aan de wil van God en keerde terug naar Epivato, waar ze biddend en vastend het aangekondigde moment afwachtte. Het einde van haar aardse reis kwam spoedig, rond de leeftijd van 26 jaar.

Haar lichaam werd begraven alsof het van een vreemdeling was. Niemand had haar immers van vroeger herkend toen ze was teruggekeerd. God wilde echter dat haar lof ten deel zou vallen. Kort na haar dood begroef men een schipper naast haar lichaam, dat geen enkel teken van bederf vertoonde. Door twee dromen werd Gods wil bekend dat Paraschiva's lichaam uit het graf moest worden gehaald. Men bracht het naar een nieuwgebouwde kerk, die aan haar werd toegewijd. Niettemin hebben

haar relieken de eeuwen door heel wat afgereisd. Ze bleef telkens meer dan honderd jaar in de steden Epivato, Trnovo (Bulgarije), Belgrado (Servië) en Istanboel (Turkse Rijk).

In 1641 werden de relieken van Paraschiva geschonken aan de machtige Moldavische vorst Vasile Lupu, in ruil voor zijn afbetaling van de schulden die de orthodoxe patriarchaten hadden bij het Osmaanse Hof. De kist werd in de wonderschone kerk van de Drie Heilige Hiërarchen (St. Johannes Chrysostomus, St. Gregorius van Nazianze en St. Basilius de Grote) geplaatst, een meesterwerk waarvan de buitenmuren volledig zijn versierd met beeldhouwwerk.

De reputatie van de wonderbaarlijke relieken verspreidde zich als een lopend vuurtje en maakte van St. Paraschiva de meest vereerde heilige van Moldavië. We beschikken amper over geschreven verslagen van haar wonderen vóór 1888. In dat jaar - de kerk was in restauratie - raakte de kist per ongeluk in brand door een kaars. Alles verbrandde: het zilveren deksel smolt weg, het hout van de kist verkoolde helemaal, maar de relieken van St. Paraschiva bleven ongeschonden. Het wonder

werd zelfs van staatswege geboekstaafd en duizenden mensen kwamen er in die dagen naar kijken. De verbrande kist wordt nog steeds als een herinnering bewaard. Sindsdien worden er veel wonderen betuigd.

Op het einde van de 19e eeuw werden de relieken overgeplaatst naar de nieuwe grote kathedraal, waar ze tegenwoordig nog steeds rusten. De plaatselijke cultus kreeg een nationaal karakter in de 20e eeuw en groeide na de val van het communisme in 1989 zelfs nog meer. Elk jaar is het aantal pelgrims indrukwekkend hoog. In de laatste 7 à 8 jaar worden tijdens de feestdagen relieken van andere heiligen (H. Andreas, H. Joris, de Gordel van Maria, een fragment van het H. Kruis et cetera) vanuit het buitenland aangedragen, om samen met die van St. Paraschiva te worden vereerd. In oktober van dit jaar zal Iași de relieken verwelkomen van de H. Johannes Cassianus, die uit Marseille in Frankrijk komen. Cassianus is een kerkelijke auteur van de 5e eeuw, die afkomstig was uit het Dacisch-Romeinse gebied, het huidige Roemenië.

De viering van St. Paraschiva is een gebeuren dat zonder enige twijfel de diepe religiositeit van het Roemeense volk uitdrukt. Drie dagen lang leeft Iași in gebed en niemand kan Gods tegenwoordigheid ontkennen. In een geseculariseerde wereld als deze is dit moment duidelijk Gods gave, een teken van zijn onaardse barmhartigheid.

Dragoș-Gabriel Mîrșanu,
tekst en foto's

BEDEVAARTGANGERS EN KLUIZENAARS DE SPIRITUALITEIT VAN ETHIOPIË

De Ethiopisch-orthodoxe Kerk heeft een eigen spiritualiteit.

De vraag naar de spiritualiteit van Ethiopië voerde Leo van Leijzen naar dit immense Oost-Afrikaanse land. De Ethiopische spiritualiteit put uit bijbelse, joodse en Syrische bronnen en is liturgisch, monastiek en volks van karakter.

De Ethiopische cultuur wordt gevormd door Koesjitische volkeren die al vanaf de prehistorie in Ethiopië wonen én door de nakomelingen van hen die, in de eeuwen voor onze jaartelling, vanuit het Arabisch schiereiland de Rode Zee oversteken. Ze brengen hun Semitische taal mee. In Ethiopië vermengen zij zich met de oorspronkelijke bewoners en ontwikkelen eigen Ethiopische Semietische talen, die belangrijk zijn bij de vorming van de Ethiopische beschaving.

Rond de stad Aksoem (in het hui-

Ethiopische cultuur die banden heeft met de hellenistische beschaving in het Middellandse Zee-gebied. Deze cultuur van Semieten en Koesjieten weet de latere invloeden vanuit het jodendom en het (Syrische) christendom goed in zich te integreren.

Eerste christendom uit Syrië

Begin 4e eeuw lijden twee christelijke zeelui uit Syrië schipbreuk op de Ethiopische kust (nu Eritrea). Zij krijgen er de kans

wijdt aartsbisschop Athanasius van Alexandrië hem zelf tot bisschop. Vanaf die tijd tot 1959 is de Ethiopisch-orthodoxe Kerk onderhorig aan de kerk van Egypte, de latere Koptische kerk. Maar ondanks invloed uit Egypte is de kerk van Ethiopië niet 'Koptisch'. 'Koptisch' betekent Egyptisch en de kerk van Ethiopië heeft een eigen niet-Egyptische traditie. In 451 wijst de Kerk van Egypte het Concilie van Chalcedon af. Ethiopië volgt haar daarin en ook de later Syrisch-orthodoxe Kerk wijst Chalcedon af. Het Byzantijnse Rijk echter, waartoe Syrië op dat moment behoort, wil al zijn christenen onder dwang Chalcedon doen aanvaarden. Een negental Syrische monniken vlucht daarom in de 5e eeuw naar Ethiopië. Deze 'Negen Heiligen' geven een nieuwe impuls aan de kerstening van Ethiopië, introduceren er het Syrische monnikendom en geven de aanzet tot de vertaling van de Bijbel in het Ge'ez, de Semitische taal van Noord-Ethiopië.

De Ethiopische christelijke cultuur ontwikkelt een eigen gezicht. De opkomst van de islam in de regio vanaf de 7e eeuw

Meisjes van een koor zingen al dansend volkse kerkliederen onder handengeklap. Viering Epifanie in januari 2002, Addis Abeba.

dige Noord-Ethiopië), de hoofdstad van het gelijknamige koninkrijk, ontwikkelt zich een hoogstaande voor-christelijke

om het Evangelie te verkondigen. Een van hen, Frumentius, trekt naar Egypte om een bisschop te zoeken voor Aksoem. Uiteindelijk

snijd Ethiopië af van de rest van de christenheid, waardoor het christendom er nog meer een eigen gezicht krijgt. Het heeft dat tot op heden bewaard.

Bijbelse en joodse bronnen

Het Ethiopisch christendom is door en door bijbels. Niet alleen het Evangelie (NT) maar ook het Oude Testament heeft een grote plaats in de religieuze beleving. Er is een voor-christelijke ondergrond van joodse gebruiken aanwezig in de Ethiopische cultuur. Jemenietische joden staken immers in de eerste eeuwen van onze jaartelling de Rode Zee over naar Ethiopië en beïnvloedden zijn cultuur. Zo landde iets later het Evangelie er in een reeds bijbelse cultuur. De Ethiopische christenen hebben altijd zeer sterk het bewustzijn gekoesterd dat zij 'Israël' zijn, en kennen typisch joodse gebruiken.

Ook in de Ethiopische godsdienstige beleving van nu heeft de bijbel een belangrijke plaats. Gelovigen lezen de bijbel en bijbels geïnspireerde teksten. Bijbelteksten doordesemen de liturgie. Er is een belangrijke traditie van bijbeluitleg, geïnspireerd door de Egyptische vorm van tekstinterpretatie. De Schrift speelt een belangrijke rol in de verkondiging, in de preek tijdens de eucharistie, maar ook in de doordeweekse avondpredikaties op het kerkplein. Het plein zit dan vol met luisteraars en de boodschap wordt per luidspreker ver buiten het kerkplein uitgedragen.

Behalve de bijbel zelf spelen ook bijbelse apocriefen, Kerkvader teksten en heiligenverhalen een grote rol in de Ethiopische spiri-

tualiteit. Veel daarvan is vertaald, maar er is ook een origineel Ethiopische literatuur.

Syrische invloeden: monastieke spiritualiteit

Het Ethiopische monnikendom kent vele soorten monniken en allerlei strenge vormen van ascese. Zoals in het oude Syrië is het monastieke leven in Ethiopië losjes georganiseerd. We vinden in Ethiopië kluzenaars en zwerfmonniken, maar ook asceten die dagenlang in de grond staan, dwazen om Christus' wil en kluzenaars die naaktloperij beoefenen (symbool van 's mensen

zoals in de Byzantijnse kerk), en kloosters met een strikt gemeenschappelijk leven (cenobietisch kloosterleven).

Weduwen hadden in de Oude Kerk een eigen status, naast bijvoorbeeld de geestelijken. De Ethiopisch-orthodoxe Kerk heeft die weduwenstand, in een lichtelijk gewijzigde vorm, bewaard. Vrouwen worden na de dood van hun echtgenoot vaak 'non'. Ze blijven meestal in hun eigen huis wonen en zijn afhankelijk van hun familie of van wat ze bij elkaar bedelen. Deze weduwenmoniales hebben een arm en hard bestaan.

onschuldige staat zoals God die heeft bedoeld en Christus die heeft hersteld). In het christelijke Syrië kende men dit alles ook. Deze vormen zijn in andere oosterse kerken, zelfs in Syrischtalige kerken, vrijwel uitgestorven, maar in het Ethiopische christendom nog springlevend. In Noord-Ethiopië zijn kloosters meestal stenen gebouwen, in centraal Ethiopië ziet men vooral hutten in de buurt van een kloosterkerk. Er zijn kloosters, waar de leden hun ascetische leven volgens hun eigen ritme beleven (idioritmisches kloosters,

Er is veel monastieke en andere spirituele literatuur, vertaald of origineel Ethiopisch. De vertaalde literatuur komt vaak uit Syrië, maar ook uit Egypte. Oorspronkelijke mystieke geschriften, zoals die van de Oost-Syrische monniken van de 7e en 8e eeuw of de geestelijke auteurs van de westerse middeleeuwen, die hun mystieke ervaringen beschreven en bereflecteerden, kent Ethiopië niet. Wel bestaan er in de Ethiopische traditie vele verhalen op schrift (of mondeling - betreffende hedendaagse

kluizenaars) over mystieke verschijnselen zoals visioenen.

Liturgie en spiritualiteit

Zoals in elke oosterse kerk is de liturgie cruciaal in de religieuze beleving van een Ethiopisch-orthodox. Op grote feesten, die vaak in de buitenlucht worden gevierd, komt dit zeer goed naar voren. Wie het Ethiopische Epifanie-feest (Timqat) meemaakt, met zijn liturgische dansen, zijn kleurrijke processies en zijn waterwijding, proeft iets van de grote betekenis van de liturgie. Ook op gewone dagen speelt het liturgische leven zich voor

liturgische muziek in de kerken en op de pleinen.

Belangrijk voor de liturgie is de beeldende kunst. Ethiopië kent prachtige wandschilderingen, schilderijen op perkament en iconen. De Ethiopische kerk heeft verschillende eigen schilderstijlen. De functie van de iconen, in het Ethiopisch 'gebeds-beeltenissen' genoemd, is verering van de heilige, maar ook de lering die er van de (het) afgebeelde uitgaat.

Volkse spiritualiteit

Een belangrijk spiritueel fenomeen - dat we veelvuldig tegen-

Het huidige Ethiopië beslaat meer dan 30 keer Nederland en heeft 65 miljoen inwoners. Het historische Ethiopië omvat ook Eritrea, dat in 1991 onafhankelijk werd van Ethiopië en vanaf 1993 een zelfstandige orthodoxe Kerk heeft. Ethiopië is voor ongeveer de helft christelijk. De andere helft is islamitisch. Er is animisme en een autochtone vorm van jodendom. De Ethiopisch-orthodoxe Kerk maakt meer dan 90% van Ethiopië's christenen uit en is, na de kerk van Rusland, de grootste orthodoxe kerk ter wereld. Er zijn enkele honderdduizenden katholieken, van zowel de oosterse als westerse ritus. Daarnaast zijn er protestantse kerken, zoals de lutherse kerk, die tegen de drie miljoen gelovigen claimt, maar ook pentecostals en baptisten.

Oude priestermonnik in bed, na het geven van de zegen. Medhane Alem, dorp bij Debre Libanos.

een groot gedeelte af in de openlucht: uit schroom gaan velen tijdens een dienst niet het kerkgebouw in. Zij volgen de viering geconcentreerd op het kerkplein, samengedromd rond het kerkgebouw. Binnen vindt een lange dienst plaats, met veel recitaties en gezangen. De oude Ethiopische kerkzang is van een uitzonderlijke schoonheid, zeer biddend en contemplatief. De uitvoerders zijn meestal dabtara's, leken die zich hebben gespecialiseerd in liturgie en kerkzang. Aan het einde van de diensten klinkt vaak volkse para-

komen in de heiligenlevens - is de bedevaart. Spiritualiteit heeft in Ethiopië een volksreligieus karakter en de pelgrimage is daar een voorbeeld van. Een belangrijk bedevaartsoord is Debre Libanos, een klooster 125 kilometer ten noorden van Addis Abeba. Hier leefde in de 12e eeuw Tekle Haimanot, een nationale heilige en apostel van de streek. Deze monnik en priester bad jaren in een grot, altijd rechtop staand, zodat er op het laatst één been afviel, waarna hij nog zeven jaar op het andere been doorbad. Naar zijn grot

komen nog steeds pelgrims om hem te vereren, om te bidden en om heilig water mee te nemen. Dit water sijpelt van het plafond in teiltjes die verspreid staan in de grot.

Pelgrims kunnen een bezoek afleggen aan een monnik, die in een lang gebed Gods zegen over ze afsmeekt. Dat is typisch oosters christendom: de Egyptische woestijnvaders en Russische starreten ontvingen ook bezoekers tot hun geestelijke vertroosting. Met de bedevaart overschrijdt de Ethiopische spiritualiteit haar christelijke grenzen: er zijn naast christelijke enkele strikt islamitische bedevaarten, maar ook bedevaarten met een syncretistisch karakter die een mengeling zijn van islam, christendom en Afrikaanse natuurgodsdiensten.

Leo van Leijsen, tekst en foto's

Bestemming Moeder Gods

Katholieke Oosterse Liturgievieringen september-november 2002

Amsterdam (BG)

Occohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Borne

Chaldeeus-katholieke parochie
St. Thomas Apostel (StTh),
St. Stephanuskerk, Stationsstraat 1,
tel.: 06-54782506

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,

Cadier en Keer

Pater Kustersweg 24

Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 1a, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Jozefkerk, Stijn Buijsstraat

Rotterdam

Christus Koningkerk, Statenplein 1,
Rotterdam - Hillegersberg

Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,
tel.: 013-4672994

Utrecht (BG)

Herenstraat 6

De illustraties op de kaft:

Vóór: Griekse icoon (E. Papakonstantinou): roeping
van Abram (Gen. 12, 1 ev)

Achter: Idem: moord op Zacharias, vader van
Johannes de Doper (Proto-evangelie van Jacobus)

Amsterdam (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 13 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Amsterdam: (Chaldeeuse parochie St. Thomas)

Zondag 1 september, 17 u: Raza (Chaldeeuse eucha-

ristie), St. Stephanus-kerk, Kamperfoelieweg 209;

Zondag 6 oktober, 17 u: Raza, plaats: idem.

Zondag 3 november, 17 u: Raza, plaats: idem.

Arnhem: (StTh)

Zondag 8 september, 13 u: Raza (Chaldeeuse eucha-

ristie), Sacramentskerk, Hunsenstrat 62;

Zondag 13 oktober, 13 u: Raza, plaats: idem

Zondag 10 november, 13 u: Raza, plaats: idem.

Beek-Ubbergen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zondag 29 september, 10.30 u: Goddelijke Liturgie

t.g.v. Jubileum Beeks kerkkoor, Bartholomeüskerk.

Borne: (StTh)

Zondag 8 september, 17 u: Raza (Chaldeeuse eucha-

ristie), St. Stephanuskerk, Stationsstraat 1;

Zondag 22 september, 13 u: Raza, plaats: idem;

Zondag 13 oktober, 17 u: Raza, plaats: idem;

Zondag 27 oktober, 13 u: Raza, plaats: idem.

Zondag 10 november, 17 u: Raza, plaats: idem.

Zondag 24 november, 13 u: Raza, plaats: idem.

Breda (BG)

Zondag 29 september 12 u: Goddelijke Liturgie in de
Begijnhofkerk, Catharinastraat.

Delft (BG)

Zondag 8 september, 10 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 13 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 10 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)

Zondag 1 september, 11 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 6 oktober, 11 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 3 november, 11 u: Goddelijke Liturgie.

's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 21 september, 19 u: Vesper;

Zondag 22 september, 10 u: Goddelijke Liturgie;

Maandag 30 september, 19.30 u: Vesper van Pokroffest;

Dinsdag 1 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie Pokroffest;

Zaterdag 26 oktober, 19 u: Vesper;

Zondag 27 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 23 november, 19 u: Vesper;

Zondag 24 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

NB Iedere woensdag (behalve op 2 oktober) 10 u:
Goddelijke Liturgie of Urendienst en Typika.

Haarlem: (BG)

Zaterdag 7 september, 19.30 u: Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 9 november, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

's-Hertogenbosch: (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Soms, bij afwezigheid van priester, Metten i.p.v.
Goddelijke Liturgie.

Informatie over de diensten in te winnen bij
mevrouw M. Corsten, tel.: 073-6148508.

Zondag 1 september, Begin van het Byzantijnse ker-
kelijke jaar, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 8 september, Geboorte van de Moeder

Gods, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 15 september, Zondag na Kruisverheffing,

10.15 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 13 oktober, Zondag van de Vaders van het 7e
Oecumenische Concilie van Nicea (787), Viering van

25-jarig jubileum Johannes van Damascusgemeen-
schap, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Leeuwarden: (UBK)

Zondag 3 november, 11 u: Goddelijke Liturgie in de
H. Bonifatiuskerk, Bonifatiusplein 20.

Cadier en keer: (BG)

Zondag 15 september, 11.30 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 20 oktober, 11.30 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 17 november, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (BG)

Zaterdag 31 augustus, 19 u: Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 5 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 2 november, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 14 september, Kruisverheffing, 19 u:
Goddelijke Liturgie;

Zaterdag 12 oktober, Zondag van de Vaders van het
7e Oecumenische Concilie van Nicea (787), 19 u:
Goddelijke Liturgie;

Zondag 20 oktober, 10 u: Oecumenische dienst, in

Maranathakerk, Steenbokstraat 86;

Zaterdag 9 november, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Roosendaal: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Zondag 3 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in
Fatimakkerk, Dr. Schaepmanlaan 88.

Rosmalen: (UBK)

Zondag 10 november, 10 u: Goddelijke Liturgie in de
St Lambertuskerk, Markt 1.

Rotterdam: (BG)

Zondag 1 september, 11 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 6 oktober, 11 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 3 november, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Rotterdam: (StTh)

Zondag 1 september, 12.30 u: Raza (Chaldeeuse
eucharistie), Kerk H. Kruisvinding, Beukendaal 6;

Zondag 6 oktober, 12.30 u: Raza, plaats: idem.

Zondag 3 november, 12.30 u: Raza, plaats: idem.

Rotterdam: (TBK)

Zondag 29 september, 11 u: Goddelijke Liturgie t.g.v.
110-jarig bestaan parochiekerk, Hildegardiskerk,
Blommersdijkseleaan 20.

Sittard: (UBK)

Zaterdag 26 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie in de
Christus Hemelvaartkerk, Hemelseij.

Tilburg: (TBK)

Zondag 8 september, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 13 oktober, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 24 november, 10.15 u: Goddelijke Liturgie
(ter gedachtenis van de overledenen).

Utrecht: (BG)

Zondag 15 september, 10.30 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 20 oktober, 10.30 u: Goddelijke Liturgie;

Zondag 17 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Utrecht (Zuilen) (UBK)

Zondag 1 september, 10 u: Goddelijke Liturgie in de
St Jacobuskerk, Prins Bernhardplein 40. NB Onder
voorbewoud: te informeren tel 030-2934735.

Volendam: (UBK)

Zaterdag 19 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie in de
St Vincentiuskerk.

Woudenberg: (StTh)

Zondag 22 september, 17 u: Raza (Chaldeeuse
eucharistie), St. Catharina-kerk, Willem de

Zwijgerlaan 38;

Zondag 27 oktober, 17 u: Raza, plaats: idem.

Zondag 24 november, 17 u: Raza, plaats: idem.

Colofon

Het tijdschrift Pokrof verschijnt vijfmaal per
jaar en wordt uitgegeven door de Katholieke
Vereniging voor Oecumene Athanasius en
Willbrord te 's-Hertogenbosch

Redactie:

Archimandriet Gabriël Münnighoff
(hoofdredacteur), Leo van Leijzen (redactie-
secretaris), Daphne van Roosendaal (bureau-
redacteur), Claudia Bisschops, Frans van den
Brand, Dolf Bruinsma, Pieter Kohnen, Ton Sip.

Administratie en redactiesecretariaat:

Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort
10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: http://www.oecumene.nl.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in
's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt
men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is € 14,-, giro 5679145
t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.
Voor België: 001-3309231-55,
Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24,
02300 Turnhout, tel. 014-413927.

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

POKROF

Is een uitgave van
katholieke vereniging voor
oecumene
athanasius en wilibrord

Ἡ ΣΦΑΓὴ τοῦ Ζαχαρία

Εἰς μνήμην
τοῦ ἁγίου Ζαχαρίας
Σταυροῦ ἡμετέρου 1992